

מושגים ביחידת המבוא- עידן של תמורות

ביחידה זו למדתם על השינויים הגדולים שחלו בעולם החל מהמאה ה-18 – שינויים שלמעשה נמשכים עד ימינו. נחשפתם לרעיונות הנאורות וליישומם במדינות שונות למדתם גם על משברים וקשיים שנוצרו בעקבות התפשטות המודרנה.

הוא ניצח באשליה מנדתה בקאפוס.

את ראשיתה של תקופת הנאורות, נהוג למקם בשלהי המאה ה-18 במערב אירופה ובמרכזה. קדמה לה תקופת ימי הביניים.

תנועת הנאורות הביאה עימה הרבה "אור".

* גרמה לשינויים טכנולוגיים: תגליות מדעיות חדשות, המצאת מכונות, מעבר של בני האדם מן הכפרים לערים וכו'. "תקופת הנאורות".

* גרמה לשינוי היחס לאדם – ערכים דמוקרטיים זכויות ושוויון בין בני האדם .

מה קדם לנאורות?

ימי הביניים

בתקופה זו התפיסה המקובלת בציבור הייתה קידושה של המסורת הדתית, שמשמעה חובת ציות לכנסייה וראיית שלטון המלכים והאצילים על שאר בני האדם, כמצב שהיה ויתקיים לנצח.

בתקופת ימי הביניים פחתה מאוד פעולת המחקר, בגלל נסיבות שונות ובגלל אינטרסים של כמה גורמים, ובפועל כמעט שלא נוצר ידע חדש. העולם המשיך להתפתח במהלך ימי הביניים, אך אסור היה להתווכח עם מה שנחשב לעובדות גמורות. האנשים חויבו לקבל את מה שנאמר להם בתור אמת שאין לחלוק עליה. מי שהעז לחשוב בעצמו ולהגיע למסקנות שונות מהמקובל – העמיד את עצמו בסכנה גדולה סדרה של תהליכים פוליטיים ותרבותיים, הביאה את אט לשינוי תפיסה זו ולהיווצרותה של תפיסת הנאורות.

נאורות

הרעיון המרכזי שעמד בבסיס הנאורות, היה התפיסה שלפיה האדם, כל אדם, הוא יצור עצמאי השולט בחייו ואחראי לגורלו ולגורל החברה. ואינו מחויב בהכרח להישמע לסמכויות שנכפו עליו ולמסורת כזו או אחרת. הוגי הנאורות טענו, כי לכל אדם יש זכויות טבעיות שאיש אינו יכול לגזול ממנו. ובתוכן, זכות האדם לחירות, כל עוד אינו פוגע באדם אחר. תפיסה זו, הביאה להיווצרותה של התפיסה הליברלית.

תומכי הנאורות, התאפיינו בתפיסה אינדיבידואליסטית. כלומר, הכירו בערכו של היחיד הזכאי להחליט על דרכו בעצמו. הם האמינו גם כי הדרך להכרה אמיתית של העולם, עוברת דרך תפיסות של רציונליזם, ספקנות וחשיבה הגיונית, תוך הימנעות מקבלת מסורת לא מוכחת, או אמירות הקשורות לעולם רוחני. אמונה זו, גרמה לרבים מהוגי הנאורות, אם כי ממש לא לכולם, לנטות לכיוונים של חילון והתנגדות לכל דת באשר היא. הוגי הנאורות האמינו גם כי העולם הולך ומתקדם וכי ככל שהעולם יאמץ את רעיונותיהם, הדרך אל האושר תהיה מהירה ומובטחת. רעיונות הנאורות התפתחו בהדרגה ורעיונותיה המרכזיים מצאו אופן קשבת בקרב רבים.

לסיכום הרעיונות של הוגי הנאורות :

האדם הוא יצור עצמאי השולט בחייו ואחראי לגורלו. ,
זכויות טבעיות ,
חשיבה עצמאית רציונלית והטלת ספק ,
זכות האדם לחירות בכל התחומים ,
סובלנות כלפי אמונות ודעות, חירות, זכות הקניין.
שוויון בין בני האדם - לכולם זכויות שוות.

רעיונות הנאורות הובילו גם לצמיחתו של הרעיון הסוציאליסטי.

הסוציאליסטים, מלשון Society, חברה, טענו כי הסתפקות ברעיון החירות הכללי ובשמירה על זכות הקניין, גורמת ליצירת פערים עצומים בחברה, בין מיעוט של עשירים ובעלי הון, לבין המוני פועלים ואיכרים החיים בתנאים של מצוקה ומחסור. כדי לשפר מצב זה **וליצור חברה שוויונית יותר מבחינה כלכלית וחברתית**, טענו הסוציאליסטים, יש לפגוע ברמה כזו או אחרת בזכות הקניין של העשירים. כיצד לעשות זאת?

בין הסוציאליסטים היו חילוקי דעות קשים בעניין.

- * היו שביקשו לעשות זאת בצורות שונות של הסכמה עם בעלי ההון = **האוטופיסטים**.
- * היו שדרשו מהפכה אלימה, שבסופה יהיה שוויון מלא בין כל חלקי החברה = **הקומוניסטים**.
- * והיו שביקשו שינוי הדרגתי שיביא לשיפור מצב הפועלים ולהקמת מדינה שתעניק סיוע לאזרחיה בתחומים שונים = **סוציאל דמוקרטיה**.

ללאומיות

רעיון הלאומיות צמח על רקע רעיונות החירות של תקופת הנאורות.

מהו רעיון הלאומיות? לכל עם קיימת הזכות להקמת מסגרת ריבונית ועצמאית משלו. רעיון זה, זכה להתעוררות גדולה באמצע המאה ה-19, כאשר עמים רבים באירופה ומחוצה לה, החלו להיאבק בעמים אחרים ששלטו עליהם. במאבקם, דרשו הקמת מדינה עצמאית, שאופייה ותרבותה יקבעו בידי אזרחיה. רוב המדינות שהוקמו בעקבות מאבקים אלו, נקראו **מדינות לאום אתני** וחיו בהן עמים בעלי מוצא, היסטוריה ותרבות משותפים. מדינות מעטות נקראו **מדינות לאום פוליטי**, המכנה המשותף שלהן היה, אמונה בערכים שונים ולא במוצא משותף. (דוג': ארה"ב)

הלאומיות הביאה ברכה רבה לעולם, הקימה את רוב המדינות כפי שאנו מכירים אותן היום ואף סייעה לתנועה הציונית. אולם, לעיתים היא גלשה ל**לאומנות**. כלומר, פעילות אלימה ותוקפנית נגד מיעוטים בני לאומים שונים, או לניסיונות של כיבוש שטחים מעמים אחרים.

מלחמת העולם הראשונה

תחושת הקידמה והאופטימיות שליוותה את תומכי רעיונות הנאורות, נפגעה קשות עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה ב-1914. מלחמה זו גבתה את חייהם של מיליונים, המיטה חורבן כלכלי חברתי ותרבותי על מדינות רבות באירופה וגרמה לרבים שחוו את ימי המלחמה להתאכזב ולהתייאש מאירופה לפקפק ביעילותה של הדמוקרטיה המערבית, המבוססת על רעיונות הנאורות.

תנועות טוטליטריות

עד מהרה, עלו על הבמה תנועות טוטליטריות, שכפרו בעקרון כבוד האדם וחירותו וטענו כי על האדם הפרטי להכפיף את עצמו לרעיון גדול, טוטאלי.

בשם תפיסה זו, פעלו **הקומוניסטים** שהשתלטו על רוסיה והפכו אותה בשנת 1917 לברית המועצות, שואפים ליצור מצב של שוויון כלכלי כפוי, תוך פגיעה ישירה ועקיפה בעשרות מיליונים שלא חפצו בדרך זו. באיטליה לעומת זאת, פעלו **הפאשיסטים** בשנת 1922 ומטרתם, משטר שבו האומה היא ערך עליון. בדרך להשגת מטרה זו, נדרש ציות מוחלט למנהיג והאזרחים מונעים מתפיסה המחייבת אלימות כדרך חיים בין עמים.

המשטרים הטוטליטריים הגיעו לשיאם הנורא ב**גרמניה**, בשנת 1933. בשעה **שהנאצים** כוננו משטר המבוסס על תורת גזע ואנטישמיות אכזרית.

אתגרי העם היהודי בעת החדשה

רעיונות הנאורות התפשטו ברחבי אירופה והשפיעו גם על העולם היהודי.

משכילים יהודים

הוגים יהודים, שהבולטים בהם היו **משה מנדלסון** ונפתלי הרץ וייזל בגרמניה, החלו לפעול למען הנחלת השכלה לדור הצעיר, השכלה כללית ולא רק תורנית. המשכילים הראשונים פעלו לקידום ההשכלה בחברה היהודית, תוך המשך קיומן של התורה והמצוות. אולם, בהמשך דורות חדשים של משכילים התרחקו מהמורשת היהודית והחלו להצטרף לעולם הנאורות החילוני, עד כדי נטישת העם היהודי.

אמנציפציה

רעיונות הנאורות הביאה בהדרגה גם לאמנציפציה.

מהי אמנציפציה? שוויון בזכויות שקיבלו היהודים באירופה. שחרור מחוקים מגבילים.

בעקבות האמנציפציה, נפתחו אפשרויות התעסוקה והלימודים בפני היהודים. דרישת הסביבה מהם להשתלב בחברה, תוך ביטול מוסדות הקהילה היהודית וביטול ייחודם המשפטי והתרבותי, היוו גם הם זרז משמעותי לתהליך של אובדן הייחוד היהודי ולהתבוללות.

לאמנציפציה היו גם יתרונות וגם חסרונות.

יתרונות: זכויות רבות בכל התחומים (תעסוקה, מקום מגורים, השכלה, רמת חיים ובריאות וכו')

חסרונות: חילון, התבוללות, ביטול מוסדות הקהילה היהודית.

בעולם היהודי היו סוגי תגובות לאמנציפציה ולהשכלה

תנועת הרפורמה (רפורמה = שינוי)

יהודים שחפצו בהשתלבות בחברה הסובבת, בלי לוותר לחלוטין על זיקה למורשת היהודית, ייסדו את תנועת הרפורמה. תנועה זו דגלה בזכות **התאמת התורה לחיים המודרניים**, תוך ביטול ושינוי של כל מנהג או אמונה יהודית, שלא עלו בקנה אחד עם מנהגי העולם המודרני. כמו, האמונה בשיבה לציון או שמירת השבת.

שינויים שהוכנסו בתפילה ובסדריה. השמטה של בקשות לגאולה וביטול המושג גולה. בנייה של בתי כנסת מפוארים והכנסת עוגב לתוכם כדי ללוות את התפילה בנגינה מרשימה, כמו בכנסייה. שימוש במילה 'טמפל'- בית מקדש- כדי להדגיש שגרמניה אינה גולה. תפקיד היהודים לגור בגולה ולהיות דוגמה ומופת לגויים.

האורתודוקסיה

דרכו של **החתם סופר**, הדרך האורתודוקסית, הישרה, שסיסתה **"חדש אסור מן התורה"**.

היבדלות מכל חידושי העולם והסתגרות מפני כל שינוי. האורתודוקסיה שללה את המודרנה.

תנועה האורתודוקסית היא תנועה שהולכת בדרך הישר ומתנגדת לכיוונים שאליהם רצו הרפורמים להוליך את היהדות. האורתודוקסים האמינו בשמירה קפדנית על אורח החיים יהודי על פי ההלכה והתנגדו לשינויים כלשהם באופן קיום ההלכה.

הניאוי-אורתודוקסיה

הייתה דרכו של **הרב שמשון רפאל הירש**, רש"ר הירש, רבה של פרנקפורט גרמניה.

רש"ר הירש הוביל את הגישה הניאו אורתודוקסית, שסיסתה **"תורה עם דרך ארץ"**,

שמירה מדוקדקת על כל פרטי ההלכה ומנהגי עם ישראל, יחד עם השתלבות במודרנה ובהשכלה. חשיפה לתרבות המערבית במלוא היקפה, מתוך נכונות לקחת את הטוב שבה ולסייע ביישובו של עולם.

לסיכום:

הרפורמה קיבלה את האמנציפציה בשמחה ופעלה להתאים את היהדות לעידן החדש, המודרני. האורתודוכסים התנגדו לרפורמים, שללו את האמנציפציה, המודרנה והחידושים שהביאה עימה, התבדלו שמרו בקפדנות על התורה והמצוות. החתם סופר לא האמין כל כך בבשורה של נאורות. הניאו-אורתודוכסיה והרש"ר הירש האמינו כי ניתן לשלב, להיות יהודי דתי שומר מצוות ויחד עם זאת משכיל, משתלב בחברה.

בתי הספר של כ"ח

בארצות האסלאם, שם לא נפוצו רעיונות תנועת הנאורות והיהודים המשיכו להיות מובדלים בעל כורחה מהאוכלוסייה, לא התפשטה תנועת ההשכלה והיהודים המשיכו לחיות כחברה מסורתית. עם השתלטות מדינות אירופה על ארצות אסיה ואפריקה, זכו היהודים בשוויון זכויות במקומות שונים, בעיקר אלג'יריה. ורעיונות ההשכלה החלו להיות נפוצים באזורים אלה, בעיקר בעזרת בתי הספר של כ"ח, כל ישראל חברים. בבתי הספר של כ"ח למדו היהודים השכלה כללית לצד לימודי קודש. יהודי ארצות האסלאם נחשפו לתרבות הצרפתית. אומנם פעולות אלה בארצות האסלאם, לא גרמו לחילון כמו בקרב יהודי אירופה, אבל השפיעו בהחלט, על צביונה של החברה היהודית בארצות אלה.